

DUGÁNTSY MÁRIA

Az általános igeragozás személyragjainak tárgyi vonatkozásairól

The Hungarian transitive verbs occur either with determinative or general inflection. The personal suffixes in the determinative inflection refer to a 3rd person's determined accusative object. The personal suffixes in the general inflection can refer to an indefinite object – which then is always expressed in the sentence. The question is how one knows which object the general inflection's suffix refers to when an expressed object is missing. In such cases the general verbal suffix can either refer to the absence of an object, or to an object in the 1st or 2nd person. In connection with verbs with a mandatory object, which also can have an object with the meaning of a person, the general inflection's suffix always refer to a 1st or 2nd person object.

A magyarral mint idegen nyelvvel foglalkozók számára gyakran felmerül a kérdés, vajon honnan lehet tudni, mi a tárgy, amikor az a mondatban nincs jelölve az ige mellett. Erre keresvén a választ e tanulmányban a Lotz (1976: 121–126, 127–135, 179–184) által kijelölt úton haladhatunk tovább. A magyar igeragozást illetően a Magyar Grammatika (Keszler 2000: 109) által remélhetőleg már a köztudatba is bevezetett Lotz János-i általános és határozott ragozás terminusokat használom.

1. Csak a tárgyas igék személyragjainak lehet tárgyi vonatkozásuk. E tanulmányban ezért csak ezekkel az igékkel foglalkozom. A határozott igeragozás tárgyi vonatkozása nem szokott nehézséget okozni, hiszen logikailag világos és egyértelmű: csak egyfajta, vagyis harmadik személyű határozott tárgyra vonatkozhat, azonkívül teljes paradigmával rendelkezik. Pl. *Jön a vonat. Látom, látod, látja, látjuk, látjátok, látják.* (tárgy: a vonat). Az általános ragozás személyragjainak tárgyi vonatkozása azonban bonyolultabb, ezt vetem vizsgálat alá.

2. Lotz (1976: 124) szerint a tárgyhatározottság két egymástól elváló kategóriára oszlik. Az egyik a harmadik személyű meghatározott tárgyra vonatkozó referencia. Ennek kifejezője a *h a t á r o z o t t* ragozás. A másik a tényleges személyek közötti viszony, amelyen ő az egyes szám első személyű alany – második személyű tárgy viszonyát, a bennfoglalást érti. Ennek kifejezője a *-lAk* személyrag. A tényleges személyek közötti viszony tárgyi vonatkozása az *á l t a l á n o s*, vagyis jelöletlen ragozásba tartozik. Lotz gondolatmenetét folytatva és Éder (1980: 189–98) gyakorlati érvelésére támaszkodva, szerintem a tényleges szemé-

lyek közötti viszonyt kiterjeszthetjük az első személyű tárgyakra is, hogy az összes első és második személyű tárgyra vonatkozzék, hiszen azok ténylegesen jelen vannak a beszédszituációban. Azonkívül a tényleges személyek közötti viszony érvényes mindhárom személyű alany és az összes első és második személyű tárgy viszonylatára is. Ezek a tárgyak ugyanis tényleges személyt képviselnek az alany személyétől függetlenül is.

3. Az általános személyragozás személyragjai utalhatnak:

- a) a tárgy hiányára,
- b) határozatlan tárgy jelenlétére,
- c) határozott, 1. és 2. személyű személyes névmási tárgyra.

Optimális esetben így a tárgyas igék általános ragozásában a személyragoknak lehet 7, 5, 3, vagy 2 tárgyvonatkozási lehetőségük (Keszler 2000: 110). Pl.

nézek	0	vmit, vmiket		3
nézlek			téged, titeket	2
nézel	0	vmit, vmiket	engem, minket	5
néz	0	vmit, vmiket	engem, minket, téged, titeket	7
nézünk	0	vmit, vmiket	téged, titeket	5
néztek	0	vmit, vmiket	engem, minket	5
néznek	0	vmit, vmiket	engem, minket, téged, titeket	7

A kérdés most az, hogy a 2, 3, 5, vagy a 7 tárgyi vonatkozás lehetősége közül melyik éppen az aktuális a mondatban, amikor a tárgyas ige mellett nincs kifejezett tárgy. A választ keresvén további vizsgálat alá vetjük a tárgyas igéket.

3.1. Az ige jelentése behatárolja lehetséges tárgyainak jelentéskörét, szemantikai jegyeit. Az ige jelentésétől függ többek között, hogy lehet-e személyt jelentő tárgy vagy nem (Dugántsy 2001a: 121–26). Személyes névmási tárgyak természetesen csak azoknak az igéknek lehet, amelyek rendelkezhetnek személyt jelentő tárggyal. Ezek azok az igék, amelyeknek van *-lAk* ragos alakjuk.

Nem lehet személyt jelölő tárgyak, pl. az *ír, olvas, önt, beszél, tanul, köt, horgol, takarít, épít* igéknek. Ezeknek nincs is *-lAk* személyragos alakjuk: **takarítlak, *építlek*. (Kivétel azért lehet: *Éppen most olvastalak*. Mondhatja egy író a másiknak.)

Lehet személyt jelölő tárgyak pl. a *szeret, csókol, simogat, megöl, gyűlöl, felhív, meghív, meglátogat* igéknek. Ezek az igék rendelkeznek *-lAk* személyragos alakokkal is: *szeretlek, csókollak, gyűlöllek, meglátogatlak*.

Azoknak az igéknek, amelyeknek nem lehet személyt jelölő tárgyak, nem lehet 1. vagy 2. személyű személyes névmási tárgyak sem. Ezen igék személyragjainak általános ragozásban ezért minimális, összesen csak 3 tárgyvonatko-

zási lehetőségük van: 0 tárgy, E. határozatlan, T. határozatlan. Az *ír* ige nem rendelkezhet személyt jelölő tárggyal. Határozatlan tárgyra utal, amikor az jelölt:

Kati levelet/leveleket ír. (határozatlan tárgy)

Amennyiben a mondatban nincs mellette jelölt határozatlan tárgy, csak egy vonatkozási lehetősége van:

Kati ír. (0 tárgy)

Azok az igeek viszont, amelyeknek lehet személyt jelölő tárgyuk, általános ragozásban vonatkozhatnak 1. vagy 2. személyű tárgyra is, ezért a maximális tárgy-vonatkozási lehetőségük (3. személyű alany esetén) 7. A *néz* igeek lehet személyt jelölő tárgya. Határozatlan tárgyra vonatkozik, amikor az jelölt:

János filmet/filmeket néz. (határozatlan tárgy)

Amennyiben nincs mellette jelölt határozatlan tárgy, 5 vonatkozási lehetősége van: vagy nem utal tárgyra, vagy utalhat E. vagy T. szám 1. vagy 2. szem. tárgyra :

János néz. (0 tárgy, engem, minket, téged, titeket)

3.2. Az is az ige jelentésének a függvénye, hogy a tárgy kötelező-e, vagy fakultatív. Fakultatív a tárgy pl. a *takarít, olvas, ír, játszik, néz, vár* igeek mellett. Ezek az igeek állhatnak tárgy nélkül, határozatlan tárggyal és határozott tárggyal.

Személyt jelentő tárggyal nem rendelkező igeek:

Takarítok. (0 tárgy)

Egy szobát takarítok. (határozatlan tárgy)

Takarítom a szobát. (határozott 3. szem. tárgy)

Személyt jelentő tárggyal is használható igeek:

Kati néz. (0 tárgy, határozott E. és T. 1. és 2. szem. tárgy)

Kati könyvet néz. (határozatlan tárgy)

Kati nézi a könyvet. (határozott 3. szem. tárgy)

Kötelező a tárgy pl. a *készít, tud, befejez, javít, gondol, vesz, érez, kimos, felhív, meglátogat* igeek mellett. A kötelező tárgyú igeek nem állhatnak tárgy nélkül:

Személyt jelentő tárggyal nem rendelkező igeek:

**Készíték.*

Hajót készítek. (határozatlan tárgy)

A hajót készítem. (határozott 3. szem. tárgy)

Személyt jelentő tárggyal rendelkező igék:

**Felhívok.*

Felhívlak. (határozott 2.szem. tárgy)

Felhívok egy embert. (határozatlan tárgy)

Felhívom az embert. (határozott 3. szem. tárgy)

Mivel a kötelező tárgyú igék nem állhatnak tárgy nélkül, ezért ha nincs jelölt tárgyuk a mondatban, akkor a tárgynak egyértelműnek kell lennie a szövegből vagy a beszédhelyzetben. Ha az igén a határozott igeragozás személyragjai vannak, akkor azok 3. személyű határozott tárgyra vonatkoznak:

Beszéltem már az emberrel. Holnap felhívom. (tárgy: őt, az embert)

Beszéltem már a hajóról. Most készítem. (tárgy: azt, a hajót)

Az általános ragozás személyragjai azonban nem vonatkozhatnak egyértelműen egy a beszédhelyzet résztvevői számára ismert határozatlan tárgyra. Hiszen, ha a beszélő és a hallgató által egyaránt ismert (3. személyű) tárgyról van szó, az határozott ragozást kíván.

*Sokat beszéltem már veled egy emberről. *Holnap felhívok.*

Helyesen: *Holnap felhívom.* (tárgy: őt, az embert)

3.3. Tehát a kötelező tárgyú igék, amelyeknek lehet személyt jelentő tárgyuk, az általános igeragozásban is mindig utalnak egy tárgyra.

Ezen igék általános személyragjai is csak akkor vonatkoznak a mondatban nem jelölt tárgyra, ha az határozott. A **Felhívok.* (0 tárgy) analógiája alapján a **Felhívok.* (0 tárgy) és a **Felhív.* (0 tárgy) is helytelen, ezért ez alakok tárgyi vonatkozása szükségszerűen a beszélő és a hallgató számára mindig egyértelmű határozott tárgy, vagyis 1. vagy 2. személyű személyes névmás:

E/1. *Felhívlak.* (téged, titeket)

E/2. *Felhívok.* (engem, minket)

E/3. *Felhívok.* (engem, minket, téged, titeket)

T/1. *Felhívunk.* (téged, titeket)

T/2. *Felhívunk.* (engem, minket)

T/3. *Felhívunk.* (engem, minket, téged, titeket)

3.4. A kérdés most már csak az, hogy a fennmaradó 2 vagy 4 vonatkozási lehetőség közül melyik az aktuális a mondatban.

A pragmatika szempontjából egyszerű a válasz. A beszédhelyzetben az első és a második személy vesz részt. 1. és 2. személyű alany esetén ezek közül az egyik

az igének az alanya, a másik a tárgy a mondatban. A jelenlévők számára tehát mindig világos a tárgy száma is. A 3. személyű alany esetén hasonló a helyzet, hiszen a beszédhelyzetben a beszélő (1. személy) és a hallgató (2. személy) számára mindig világos, hogy a négy vonatkozási lehetőség (engem, minket, téged, titeket) közül melyik az aktuális, hiszen ez esetben is ő magukról van szó.

Nyelvtani eszközök is utalnak erre a deiktikus tulajdonsággal rendelkező nyelvtani kategóriák által (személyes névmások, igei és névszói személyragok, lásd: Lotz 1976: 127–34), melyek együttesen járulnak hozzá, hogy vonatkozásaik egyértelműek legyenek. A személyes névmások tárgyi alakjának a jelenléte az ige mellett nyomatékosító szerepű, éppúgy, mint alanyi formájuk jelenléte. *Tudom, hogy szeretsz. Meglátogatsz a héten? Felhívhatnál holnap! Hívjatok fel!* (tárgy: engem) *Szeretlek. Látlak. Meglátogatlak. Holnap felhívlak.* (tárgy: téged) *Holnap felhívlak benneteket. Szeretlek titeket. Látsz bennünket. Meglátogatsz minket?*

A szövegelemzés során világossá válnak azok a nyelvtani eszközök, melyek egyértelművé teszik a tárgy számát.

– *Megvizsgált az orvos?*

– *Megvizsgált. Nincs semmi bajom.*

E párbeszédben ugyanaz az igealak a kérdésben E. 2. személyű tárgyra vonatkozik (téged), a feleletben E. 1. személyű tárgyra (engem). Ez utóbbit megerősíti a rákövetkező mondatban szereplő *bajom* főnéven található E. 1. birtokos személyjel.

Mielőtt eljövök hozzátok, felhívlak. (tárgy: titeket)

Itt a mellékmondatban szereplő azonos alanyú *eljövök* ige T. 2. szem. személyes névmási határozója, *hozzátok* utal arra, hogy a főmondat *felhívlak* igéjének a tárgy is többes számú.

Háromszor is eltévedünk, míg útbaigazítanak. (tárgy: minket)

de:

Bizonyára eltévedtek, ha nem igazítanak útba. (tárgy: titeket)

A mellékmondatban szereplő *útbaigazítanak* ige tárgyi vonatkozását a főmondatban szereplő ige személyragjának alanyi vonatkozása határozza meg.

4. Kérdésünkre a válasz tehát: amennyiben a kötelező tárgyú, személyt jelentő tárggyal rendelkező igék mellett nincs kifejezett tárgy, az csak határozott tárgy lehet. Ha az ige általános ragozásban van, akkor a határozott tárgya mindig 1. vagy 2. személyű személyes névmás.

Irodalom

- Dugántsy Mária (2001a), A magyar igeragozás tárgyi vonatkozásairól. Ünnepi könyv Keresztes László tiszteletére. A Debreceni Egyetem Finnugor Tanszékének kiadványai, Debrecen – Jyväskylä. 121–126.
- Dugántsy, Mária (2001b), Att kunna säga „jag älskar dig” med ett ord. Om objektsyftning i den ungerska verbböjningen. Språkets gränser och gränslöshet. Uppsala universitet, Uppsala. 253–257.
- Éder Zoltán (1980), A magyar igealakok személyes névmási tárgyhatározottsága. *NyudÉrt* 104: 289–98.
- Keresztes, Kálmán (1965), About the Problem of the Hungarian „Implicative”. *UJb* 36: 39–45.
- Keszler Borbála (szerk.) (2000), *Magyar Grammatika*. Nemzeti Tankönyvkiadó. Budapest.
- Lotz János (1976), *Szonettkoszorú a nyelvről*. Gondolat Kiadó, Budapest.